

SYSTÉMOVÁ SPOJENÍ PŘEDŠKOLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ



PETRA KLINGEROVÁ A KOLEKTIV



evropský
sociální
fond v ČR



EVROPSKÁ UNIE



MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY



OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

SYSTÉMOVÁ SPOJENÍ

PŘEDŠKOLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ

Petra Klingerová

Karolína Ranglová
Štěpán Moravec
Karel Vrána

OBSAH

1. ÚVOD	4
2. TEORETICKÁ ČÁST	6
3. PRAKTICKÁ ČÁST	9
4. BRNO	13
4.1. Strategický vzdělávací plán	15
4.2. Reakce na demografický vývoj	17
4.3. Zápis do mateřských škol	19
4.4. Postoj úřadu MČ Brno-střed	25
4.5. Předškolní vzdělávání romských dětí	26
5. DĚČÍN	32
5.1. Strategický vzdělávací plán	34
5.2. Předškolní vzdělávání	34
5.3. Mateřské školy	35
5.4. Reakce na demografický vývoj	36
5.5. Zápis do mateřských škol	37
5.6. Základní školy a sociální vyloučení	40
6. ZÁVĚRY A DOPORUČENÍ	41

1. ÚVOD

Publikace, kterou právě držíte v ruce, je jedním z výstupů projektu **Předškolním vzděláváním k úspěšnějšímu životu**, který společnost Člověk v tísni, o.p.s. realizovala v letech 2010–2013 ve spolupráci s partnerskými organizacemi společností Tady a teď, o.p.s. a Ester, o. s. **Hlavním cílem projektu bylo zvýšení šancí na školní úspěch dětí, které vyrůstají v sociálně znevýhodněném prostředí a které z různých důvodů nenavštěvují institucionalizované předškolní vzdělávání.** V rámci projektu proto bylo zřízeno 10 předškolních klubů, které nabízely podobný rámec vzdělávání jako běžné mateřské školy a nově zaváděly zahraniční pedagogickou metodu Grunnlaget, bylo provozováno 9 klubů pro matky (rodiče), které posilovaly rodičovské kompetence v oblasti vzdělávání dětí a v neposlední řadě byly realizovány vzdělávací semináře pro pedagogy mateřských škol, aby získali dostatek informací o vzdělávacích specifikách dětí, které vyrůstají v podmínkách sociálního vyloučení a v budoucnu je tak mohli sami vzdělávat a nebylo třeba alternativních zařízení. Projekt se také zaměřoval na řešení systémových bariér, které brání dětem, vyrůstajícím v podmínkách sociálního vyloučení, aby docházely do běžných mateřských škol, a které se v důsledku podílejí na jejich budoucí školní neúspěšnosti. Vedle této publikace byly v rámci projektu vydány také metodické příručky předškolních klubů a klubů pro matky poskytující konkrétní návody, jak pracovat s cílovou skupinou dětí a rodičů, kteří žijící v podmínkách sociálního vyloučení.

Projekt tak reagoval na poznatky a praktické zkušenosti pracovníků Programů sociální integrace, které vypovídaly o tom, že **drtivá většina dětí, které vyrůstají v rodinách ohrožených sociálním vyloučením, mají bez strukturované předškolní přípravy vážné potíže se zvládnutím úkolů spojených se zápisem na základní školu a později se zvládnutím učiva na běžné základní škole.** Projekt také vycházel z předpokladu, že většina dětí, které vyrůstají v domácím prostředí, jež je nedostatečně vybavené pro budoucí školní úspěch (rodiny ohrožené chudobou, sociálním vyloučením nebo sociálně patologickými jevy), mateřské školy nenavštěvuje. Důvodem může být nedostatečná informovanost rodičů o potřebnosti předškolního vzdělávání, finanční náročnost (školné, stravné), přeplněnost mateřských škol, ale také uplatňování diskriminačních kritérií výběru žáků a to zejména ve vztahu k romským dětem.

Neúčast na předškolním vzdělávání, společně s nedostatečnou podporou na základní škole mají za následek odchod těchto dětí ze školy hlavního vzdělávacího proudu, předčasné ukončení vzdělávací kariéry, následnou nezaměstnanost a závislost na sociálních dávkách. **Neúčast na předškolním vzdělávání proto přispívá k mezigeneračnímu přenášení chudoby a sociálního vyloučení.**

Zkušenosti pracovníků Programů sociální integrace společnosti Člověk v tísni, o.p.s. potvrzuje řada tuzemských i zahraničních studií¹. Tyto zahraniční studie dokazují, že předškolní vzdělávání má mimořádný dopad nejen na školní úspěšnost a pracovní uplatnění, ale také snižuje riziko rozvoje delikventního chování a celkově přispívá k plnohodnotnému společenskému uplatnění. Tyto studie vyčíslují návratnost investic do předškolního vzdělávání a předkládají důkazy o tom, že investice do předškolního vzdělávání je v oblasti veřejných služeb jednou z nejužitečnějších.

Publikace, kterou právě čtete, je rozdělena na dvě části. Teoretické kapitoly se věnují podrobnějšímu popisu problémů spojených se vzděláváním sociálně znevýhodněných dětí a praktická část Vás seznámí s několika příklady, jak jsou tyto problémy řešeny na obecní úrovni. Účelem této publikace není obsáhnout všechny potíže, se kterými se potýká předškolní vzdělávací systém v České republice a rovněž není jejím účelem nabídnout výčet opatření, která povedou ke zlepšení ve všech oblastech. **Publikace usiluje o pojmenování některých zásadních problémů předškolního vzdělávání ve vztahu k sociálně znevýhodněným často romským dětem**, se kterými se stávající systém potýká. Rovněž se pokusí nastínit možné způsoby jejich řešení. Cílem publikace je vyvolat debatu odborné veřejnosti, státní správy a samospráv, které jsou především zodpovědné za navrhování inkluzivních vzdělávacích politik, jež mají předcházet vylučování sociálně znevýhodněných dětí ze standardních vzdělávacích systémů a tím podporovat sociální začleňování ohrožených skupin osob.

1 W. Steven Barnett - Long-Term Effects of Early Childhood Programs on Cognitive and School Outcomes, Hirokazu Yoshikawa - Long-Term Effects of Early Childhood Programs on Social Outcomes and Delinquency, GAC 2009 Vzdělávací dráhy romských žáků a žáků základních škol v okolí sociálně vyloučených lokalit, Leslie J. Calman Early, Linda Tarr-Whelan Childhood Education for All A Wise Investment



2. TEORETICKÁ ČÁST

Programy sociální integrace společnosti Člověk v tísni, o.p.s. se věnují problematice chudoby a sociálního vyloučení v České republice od roku 1999. Původně poskytovaly především služby zaměřené na pomoc dospělým klientům – terénní sociální práce, pracovní a dluhové poradenství. Od roku 2005 se společnost Člověk v tísni, o.p.s. začala soustavně věnovat vzdělávání dětí, které vyrůstají v ohrožujícím prostředí sociálně vyloučených lokalit. Ze zkušenosti s prací s rodinami bylo zřejmé, že tyto děti nemají dostatek vedení ke vzdělávání od svých rodičů. Schází jim potřebné pomůcky, pracovní místo, často jsou zapojovány do péče o mladší sourozence a domácnost. Rodiče se také pod tlakem existenčních potíží nevěnují strukturovanému rozvíjení dítěte, neseznamují je s okolím (řada dětí neopustí hranice sociálně vyloučených lokalit, pokud se nedostanou na školní výlet). Rodiče jsou často nízce vzdělání a proces vzdělávání si spojují s řadou neúspěchů a traumat, nemají tak pochopitelně potřebu své děti vést k dosažení co nejvyššího stupně kvalifikace a jejich neúspěšnosti ve škole nevěnují příliš pozornosti. Těmto dětem se v oblasti vzdělávání nedostává dostatek podpory ani ze strany institucí. Obvykle se neúčastní institucionalizovaného předškolního vzdělávání a do prvních tříd tak nastupují s řadou handicapů, které se pedagogům základních škol daří velmi obtížně vyrovnávat.



PŘÍČINY NEÚČASTI SOCIÁLNĚ ZNEVÝHODNĚNÝCH DĚTÍ NA STANDARDNÍM PŘEDŠKOLNÍM VZDĚLÁVÁNÍ

Nejčastější příčiny neúčasti sociálně znevýhodněných dětí na standardním předškolním vzdělávání lze rozdělit do dvou skupin:

Bariéry na straně rodin:

- ▶ Rodiče, kteří mají nízké vzdělání a žijí v podmínkách sociálního vyloučení, nepřikládají předškolnímu vzdělávání příliš velký význam – nespojují si jej s budoucím školním úspěchem, vnímají je spíše jako placené hlídání dětí.
- ▶ Rodiče vnímají mateřské školy jako instituce určené výhradně většinové společnosti – obávají se nedostatečně vřelého přijetí, šikany.
- ▶ Pro matky, které jsou ohrožené sociálním vyloučením, jsou nízce vzdělané a bez perspektivy získání dobrého zaměstnání je mateřská

role často jedinou hmatatelnou životní rolí a je proto výrazně upřednostňována. Dát dítě do mateřské školy proto často vnímají jako, že ho odkládají, že nejsou dobrými matkami.

- ▶ Děti, které vyrůstají v rodinách ohrožených sociálním vyloučením, obvykle nejsou v předškolním věku vedeny k samostatnosti. Trpí větší separační úzkostí než děti z většinové společnosti, které jsou zvyklé na to, že matka odchází do zaměstnání. Pro děti, které nemají zkušenost s oddělením od matky, může být nástup do mateřské školy velkým šokem. Rodiče, kteří nepřikládají důležitost předškolnímu vzdělávání a kteří zároveň nejsou tlačeni nástupem do zaměstnání, proto zcela pochopitelně nechtějí tyto podstupovat tyto zatěžkávací zkoušky spojené s naučením dítěte na pravidelný režim v mateřské škole.

Systémové bariéry:

- ▶ Vzdělávání v mateřských školách je placenou službou, kterou si rodiny, žijící pod hranicí chudoby nemohou dovolit. Odpuštění školného rodinám, které si jej nemohou dovolit platit, je pro mateřské školy likvidační (viz praktická část).
- ▶ Ačkoliv poslední rok mateřské školy je zdarma, rodiče musí platit stravné – i to je pro rodiny žijící pod hranicí chudoby velkou zátěží.
- ▶ Informace o probíhajícím zápisu do mateřské školy – od rodičů je obvykle vyžadována vlastní iniciativa a aktivita při zjišťování termínu zápisu do mateřské školy. Často nefunguje informování rodičů formou letáků do schránky, dopisem. Rodiny, které nemají přístup k internetu, případně nebydlí v bezprostřední blízkosti mateřské školy, se proto o zápise nemusí dozvědět.
- ▶ Složitost zápisů do mateřské školy – pro zápis do mateřské školy je vyžadováno potvrzení od lékaře (placené), doklady (rodný list dítěte), vyplnění složitých formulářů atd. Mateřské školy nemají kapacitu, aby rodičům, pro které je tento proces složitý, poskytovali asistenci, podporu.
- ▶ Přeplněnost mateřských škol a diskriminační kritéria výběru žáků – v důsledku krátkozrakého snižování počtu mateřských škol v 90. letech, kdy došlo k výraznému snížení porodnosti, jsou mateřské školy v současné době, kdy doznívá „porodní boom“ přeplněné, což jim umožňuje nastavování přísných kritérií výběru žáků. Tato kritéria byla

opakovaně kritizována veřejným ochráncem práv². Ve vztahu k sociálně znevýhodněným dětem je nejvíce diskriminační kritérium výběru žáků dané podmínkou výdělečné činnosti rodičů. Sociálně znevýhodněných dětí se také týká doporučení ombudsmana vedení mateřských škol, které rozhodují o přijetí žáka, aby odůvodnění pro nepřijetí obsahovalo i jiné informace než to, že je dáno kapacitními důvody. Doporučení ombudsmana však stále nepřešlo do praxe výběru žáků. Ze zkušenosti pracovníků Programů sociální integrace stále a také z níže uvedené komparativní analýzy vyplývá, že jsou z předškolního vzdělávání nadále vyřazovány děti, u nichž se mateřské školy obávají, že by mohly být „problémové“ a to buď kvůli své národnosti, nebo zdravotnímu stavu.

Výše uvedené bariéry na straně rodin dokázaly zmiňované předškolní kluby poměrně úspěšně odstraňovat. Konkrétní návody, doporučení a tipy můžete nalézt v metodických příručkách Předškolní kluby a Kluby matek. Jako závažnější a diskusi vyžadující se proto jeví popsané systémové bariéry. Blíže se jim proto věnuje praktická část této publikace.

2 http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/Doporučení/Doporučení-skolky-2012.pdf Doporučení veřejného ochránce práv k naplňování práva na rovné zacházení v přístupu k předškolnímu vzdělání ze dne 8. prosince 2010 - Doporučení veřejného ochránce práv k naplňování práva na rovné zacházení v přístupu k předškolnímu vzdělání ze dne 9. Října 2012).

3. PRAKTICKÁ ČÁST

Projekt Předškolním vzděláváním k úspěšnějšímu životu byl realizován ve městech Kladno, Neratovice, Ústí nad Labem, Chomutov, Bílina, Sokolov, Přerov, Liberec, Plzeň a Javorník. V těchto městech byly zřízeny předškolní kluby a kluby pro matky a také zde byly realizovány vzdělávací semináře pro pedagogy mateřských škol. Ty proběhly také v dalších městech – Brno, Děčín a Karlovy Vary. Prostřednictvím těchto aktivit jsme získali řadu informací o tom, s jakými potížemi se tato města v oblasti předškolního vzdělávání sociálně znevýhodněných dětí potýkají. Ukázalo se, že většina měst k řešení dané problematiky nepřistupuje s dlouhodobým strategickým záměrem. Jako rozdílná se zdála města Děčín a Brno. Z těchto důvodů byla vybrána pro realizaci podrobných „case studies“, které měly poskytnout podrobný popis přístupu uvedených samospráv k řešení tohoto fenoménu.

Komparativní analýza vzdělávacích politik třech obcí – Brno sever, Brno střed a Děčín byla zadána občanskému sdružení Demografické informační centrum (DIC). Lokality pro šetření a následnou analýzu byly vybrány pro různost svých přístupů k předškolnímu vzdělávání a výběru dětí do vzdělávacího systému. Město Brno zavedlo v roce 2012 centrální elektronický systém přihlašování a zápisu do mateřských škol, který používají všechny městské části kromě nejlidnatější a centrálně situované části Brno-střed. Pro srovnání byla vybrána sousedící městská část Brno – sever, která centrální elektronický systém využívá. S Brnem-střed sdílí chudou, sociálně slabou (obvykle romskou) populaci, která obývá střed města.

Děčín, město v severozápadních Čechách, které trpí relativním úbytkem vzdělanější části obyvatel na úkor sociálně slabších skupin, pak slouží jako příklad obce, kde dosud strategický dokument zaměřený na předškolní vzdělávání chybí a kde se přijímání žáků do předškolního vzdělávacího systému řídí spíše praktickými důvody a proaktivitou jednotlivých aktérů směrem k integračním snahám a inkluzivnímu vzdělávání.

Zpráva využívá kombinace sběru sekundárních dat, obsahové analýzy dostupných informačních zdrojů a dokumentů a sběru a analýzy polostrukturovaných rozhovorů s klíčovými respondenty z řad zástupců vládní agentury pro sociální začleňování, vedení mateřských škol, místní politické reprezentace, relevantních zástupců místních úřadů a neziskových organizací.

Demografické informační centrum postupovalo při získávání dat v jednotlivých obcích prostřednictvím následujících okruhů otázek:

Strategický plán

První okruh otázek měl směřovat ke zjištění toho, zda daná obec, městská část přistupuje k řešení problematiky vzdělávání sociálně znevýhodněných dětí koncepčně. Zda realizuje nějaký dlouhodobý strategický záměr, uvědomuje si a dokáže se vyvarovat případným případná rizika, nebo zda dokáže využít příležitostí, kterým může být třeba měnící se demografická situace (snižování počtu dětí předškolního věku, povede nenaplnění kapacit mateřských škol a tím k možnému otevření těchto institucí dětem se speciálními vzdělávacími potřebami)

- ▶ Existuje v obci/městské části strategický plán pro vzdělávání?
Jakou má podobu? Jaké jsou jeho priority?
Do jaké míry se je daří naplňovat? V čem ano, v čem ne?
Z jakých důvodů?
- ▶ Jaké části plánu se týkají předškolního vzdělávání (MŠ),
jaké jsou priority, cíle této části, jak se je daří naplňovat?
- ▶ Existují v obci/městské části přípravné ročníky?
 - ▷ Pokud ano, kde? A co si o nich, o jejich užitečnosti myslíte?
K jakým institucím jsou přidruženy? MŠ, ZŠ... Proč právě k nim?
Pokud nejsou při MŠ, proč ne?
 - ▷ Pokud plán neexistuje, z jakých důvodů?
- ▶ Chystá se obec optimalizovat síť MŠ v souvislosti s demografickým
vývojem?
 - ▷ Pokud ano, jaký bude mít optimalizace dopad na sociálně
znevýhodněné děti?
 - ▷ Pokud ne, z jakých důvodů?

Vzdělávání a sociálně znevýhodnění

Druhý okruh otázek směřoval ke zjištění metodických kapacit mateřských škol a postojů ke vzdělávání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami pedagogů mateřských škol:

- ▶ Jaký podíl mezi žáky mateřských škol tvoří děti ze sociálně vyloučené lokality ... / romské děti?
- ▶ Zda se setkávají pedagogové u dětí ze sociálně vyloučených lokalit častěji než u ostatních žáků s nějakými problémy? Např. problémové chování, komunikace s rodiči, časté absence
- ▶ Jsou v mateřské škole uplatňovány nějaké nástroje zaměřené na žáky se speciálními potřebami? Pokud ano, jaké?
- ▶ Brání něco jejich zavedení/většímu rozšíření? Ano, co konkrétně?
- ▶ Jak jsou takovéto programy dané mateřské školy financovány? Spolupracují mateřské školy při těchto programech s obcí, neziskovými organizacemi? Ne, proč? Ano, jaké jsou zkušenosti s touto spoluprací?
- ▶ Jak jsou nyní žáci do předškolních zařízení vybíráni? Proč právě takto? Změnila se tato praxe někdy v poslední době? Pokud ano proč, kdy? Jak vypadala před změnou?
- ▶ Jak se tato existující praxe dotýká dětí ze sociálně vyloučených lokalit/znevýhodněného prostředí? Do jaké míry se daří tyto děti do předškolních vzdělávacích zařízení umísťovat? Jaký podíl jich předškolní vzdělávací zařízení navštěvuje? Jaké jsou bariéry? Jak se s nimi daří bojovat? Jaké jsou naopak motivační faktory?
- ▶ Jaký je celkově váš názor na situaci sociálně znevýhodněných dětí v souvislosti s jejich vzděláváním v obci/městské části?
 - ▷ Do jaké míry na řešení tohoto problému spolupracují školské a sociální odbory? Pokud ano, jak tato spolupráce vypadá?
 - ▷ Pokud ne, proč tomu tak podle vás je?
- ▶ Jaký je váš názor na posílání sociálně znevýhodněných dětí do praktických škol? Jde o častou praxi? Z jakého důvodu? Jaké to má dopady na rozvoj dítěte? Jaké jsou alternativy?

Antidiskriminační opatření:

Třetí okruh otázek reagoval na již zmíněná antidiskriminační opatření vydaná veřejným ochráncem práv v letech 2010 a 2012.

- ▶ Zavedla obec/potažmo městská část s ohledem na tato doporučení nějaká opatření?
 - ▷ Pokud ano: Jaká? Prosím, zkuste je popsat podobněji? Jak se je daří uvádět do praxe? Jaká je spolupráce/ odezva od relevantních partnerů (úřady, městské části, vzdělávací zařízení, NGO...)? Jak se dotýkají systému předškolního vzdělávání?
 - ▷ Pokud ne: z jakých důvodů? Do jaké míry je vnímána diskriminace při výběru jako problém? Jakým způsobem se nyní žáci vybírají? Chystá se příprava podobných opatření do budoucna, v jakém horizontu?
- ▶ Podporuje obec nějakým způsobem rodiče, které nemají dostatek financí pro školné a stravné dětí v MŠ? Pokud ano, jak? Pokud ne, proč?

Zpráva je rozdělena na dvě části, případové studie. První je případová studie města Brna, v rámci které se blíže věnuje srovnání přístupu dvou sousedních městských částí. Druhou případovou studii představuje Děčín, která přibližuje další z přístupů k předškolnímu vzdělávání.

4. BRNO

Popis města

Brno, druhé největší město ČR, má asi 386 tisíc obyvatel³. Město je členěno na 29 městských částí, z toho ve 28 jsou mateřské školy. Pro tuto případovou studii jsme vybrali největší městskou část Brno-střed s asi 64 tisíci obyvateli a sousedící Brno-sever se 48 tisíci obyvateli. Hlavní sociálně vyloučené lokality⁴ města Brna leží na území těchto dvou městských částí, a ta nejvýznamnější – oblast Cejl – Bratislavská - Francouzská, leží z poloviny v každé z nich. Vedle toho je významnou (a navazující) romskou lokalitou na Brně-střed okolí ulice Křenová, na Brně-sever pak navazující Husovice.

Tab. 1: Brno, Brno-střed a Brno-sever: počet obyvatel a kapacita MŠ

	Obyvatel	Mateřských škol v roce 2012	Děti v mateřských školách ve šk. r. 2011/2012
Brno	385 tis.	136	10.500
Brno-střed	64 tis.	24	1.641
Brno-sever	48 tis.	17	1.310

Podle údajů Magistrátu města Brna navštěvovalo v r. 2011 mateřské školy v Brně 90% brněnských dětí ve věku od 3 do 6 let.

3 Údaj ČSÚ ze sčítání lidí, domů a bytů z r. 2011, tedy podle obvyklého pobytu, zaokrouhlený na tisíce. K trvalému pobytu je na této městské části hlášeno o 25.000(!), tedy o 40%, více osob. Na Brně-sever je naopak hlášeno asi o 700 lidí méně, než zde reálně žije.

4 Tyto romské lokality nejsou v přísném smyslu slova vyloučené. Nacházejí se ve středu města a v dosahu veškeré městské infrastruktury, několik minut chůze od hlavního nádraží, katedrály, opery, scény Národního divadla atd. jejich hlavní charakteristikou, která je činí specifickými a významnými, je to, že jsou z velké části obydleny chudou romskou populací.

Kompetence magistrátu a městských částí

Od podzimu 1990 se Brno člení na 29 samosprávných městských částí. Každá z nich má vlastní volené zastupitelstvo, radu a starostu. Městské části přitom ale nemají, na rozdíl třeba od městských částí pražských, právní subjektivitu, a mohou navenek jednat jen jménem města Brna. Pravomoci města a městských částí jsou rozděleny Statutem.⁵

5 obecně závazná vyhláška statutárního města Brna č. 20/2001, kterou se vydává Statut města Brna http://www.brno.cz/fileadmin/user_upload/sprava_mesta/magistrat_mesta_brna/ORG/statut/aktualne/B-obecna_cast.pdf

Ze statutu vybíráme (čl. 59 a 60 – oblast školství):

ČLÁNEK 59 - PŮSOBNOST MĚSTA

[1] Samostatná působnost:

- a) vytváří koncepci rozvoje školství v působnosti města a zaujímá stanoviska ke koncepci rozvoje školství v městě Brně jako celku, koordinuje a kontroluje využití stávajících školských kapacit a výstavbu nových školských kapacit využívaných pro školství v působnosti města Brna,
- b) zřizuje nebo zrušuje školy a školská zařízení celoměstského významu (...)
- d) jmenuje a odvolává na základě konkurzního řízení, které vyhláší a realizuje, ředitele škol a školských zařízení, které zřizuje, a určuje jejich plat,
- e) jmenuje a odvolává se souhlasem příslušné městské části, na základě konkurzního řízení, které vyhláší a realizuje, ředitele škol a školských zařízení, které zřizuje město-městská část, a určuje jejich plat,
- f) zabezpečuje provoz škol a školských zařízení, které zřizuje,
- g) vyjadřuje se k dožádání státních orgánů a jiných institucí v oblasti školství, provádí analýzy a navrhuje koordinaci potřeb v oblasti výchovy a vzdělávání, zpracovává zprávy o výchovně vzdělávací činnosti škol a školských zařízení,
- h) zajišťuje podmínky pro předškolní vzdělávání v posledním roce před zahájením povinné školní docházky pro děti s místem trvalého pobytu na jejím území a pro děti umístěné na jejím území v dětském domově, (...)
- m) rozhoduje o přijetí opatření na základě výsledků České školní inspekce ve školách a školských zařízeních, které zřizuje

[2] Přenesená působnost:

- a) zpracovává návrhy rozpisů rozpočtů finančních prostředků státního rozpočtu poskytovaných v souladu se zásadami stanovenými ministerstvem a krajskými normativy a předává je krajskému úřadu,
- b) zpracovává a předkládá krajskému úřadu rozbor hospodaření s finančními prostředky státního rozpočtu poskytovanými podle osnovy a postupu stanoveného ministerstvem (...)

ČLÁNEK 60 - PŮSOBNOST MĚSTSKÝCH ČÁSTÍ

[1] Samostatná působnost:

- a) zřizují nebo zrušují se souhlasem města školy a školská zařízení místního významu (...)
- c) udělují souhlas městu ke jmenování a odvolání ředitelů škol a školských zařízení, které zřizují, vysílají zástupce do konkurzních řízení na funkci ředitelů těchto škol a školských zařízení,
- d) zabezpečují provoz škol a školských zařízení, které zřizují (...)
- g) rozhodují o přijetí opatření na základě výsledků České školní inspekce ve školách nebo školských zařízeních, které zřizují, a to v součinnosti s městem. 109) (...)

Podle respondentů z městské části Brno-střed tento kompetenční rámec vede k reálným nejasnostem a redundancím ve výkonu veřejné správy, včetně blasti školství. K tomu se přidává fakt, že mateřské školy jsou financovány ze tří zdrojů (viz kapitola *Financování a školné*).

4.1 STRATEGICKÝ VZDĚLÁVACÍ PLÁN

Hlavním veřejně dostupným koncepčním dokumentem města Brna v oblasti předškolního (a základního) vzdělávání je stať „**Obecní školství ve městě Brně a směry jeho vývoje do roku 2013 (oblast předškolního a základního vzdělávání)**“ z dubna 2011⁶. Dokument má velmi obecnou povahu. V kapitolách týkajících se mateřských škol a zajištění rovného přístupu pro děti se znevýhodněním převažuje obecný, nekonfliktní popis legislativního a institucionálního rámce. Ideově vychází z toho, že:

„Předškolní vzdělávání podporuje rozvoj osobnosti dítěte předškolního věku, podílí se na jeho zdravém citovém, rozumovém a tělesném rozvoji a na osvojování základních pravidel chování, základních životních hodnot a mezilidských vztahů. Předškolní vzdělávání vytváří základní předpoklady pro celoživotní učení. Napomáhá vyrovnat nerovnoměrnosti vývoje dětí před vstupem do základního vzdělávání a poskytuje speciálně-pedagogickou péči dětem se speciálními vzdělávacími potřebami.“

Koncepce v kapitole o mateřských školách konstatuje:

„V současné době mateřské školy ve svých programech akcentují osobnostně orientovaný model výchovy, komunitní školu i prvky alternativního vzdělávání. Velkou pozornost v této souvislosti školy věnují úzké spolupráci s rodinou, integraci zdravotně postižených dětí a dětem ze sociálně znevýhodněného prostředí.“

Kapitola 4 dokumentu se jmenuje přímo „Zajištění rovných příležitostí ke vzdělávání, integrované vzdělávání – podpora a péče o děti a žáky se speciálními vzdělávacími potřebami a žáky mimořádně nadané“

6 http://www.brno.cz/fileadmin/user_upload/sprava_mesta/magistrat_mesta_brna/OSMT/dokumenty/AKTUALIZACE_Obecni_skolstvi-_kveten_2011.pdf

Podkapitola „4.1.2 Sociálně znevýhodněné děti a žáci“ celá zní:

„Do této skupiny patří jedinci z rodin s nízkým sociálně-kulturním postavením ohrožení sociálně patologickými jevy, s nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovou, v postavení azylanta nebo žadatele o azyl. Je to rozsáhlá problematická oblast, kterou nelze řešit izolovaně pouze v oblasti vzdělávání. Navrhujeme řešit tuto problematiku komplexně meziresortní spoluprací školství, zdravotnictví, sociální sféry, úřadů práce, případně i neziskových organizací.“

Stanovené koncepční záměry jsou:

- ▶ *Vytvářet podmínky pro možné přeřazení dětí se specifickými vzdělávacími potřebami do běžných tříd.*
- ▶ *Nerozšiřovat počty speciálních tříd mateřských a základních škol, ale iniciovat z celoměstského pohledu jejich rovnoměrné rozložení a dopravní dostupnost.*
- ▶ *Podporovat vzdělávání znevýhodněných jedinců*
 - *budováním bezbariérových škol z celoměstského pohledu rovnoměrně rozložených a dopravně dostupných.*
- ▶ *Podporovat mezioborovou spolupráci mezi resorty*
 - *školství, zdravotnictví a sociální oblastí.*
- ▶ *Iniciovat na MŠMT:*
 - ▷ *realizaci speciálně-pedagogické přípravy učitelů běžných škol*
 - ▷ *řešení problematiky podpůrného personálu (asistent, pečovatelská pomoc)*
 - ▷ *meziresortní řešení ekonomického krytí výdajů pro oblast sociálně znevýhodněných dětí a žáků“*

Pokud jde o plány a záměry, je tedy materiál velice obecný, nejsou v něm identifikovány žádné specifické problémy nebo výzvy k řešení (vyjma nedostatku míst v mateřských školách). Nejsou proto stanovené žádné specifické cíle, postupy ani termíny. Materiál uznává potřebu integrace různě znevýhodněných dětí do běžných škol a tříd. Nestanoví ale konkrétní cíle, pobídky, nebo strategie. Současný stav popisuje, pokud vůbec, jako dávající příležitost ke zlepšení, ale nijak neuspokojivý.



4.2. REAKCE NA DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ

Problému kapacity mateřských škol se více do detailu věnuje dokument *„Rozvoj mateřského školství ve městě Brně do roku 2012 (standardní a inovativní formy vzdělávání a péče o děti předškolního věku)“*⁷

Dokument vznikl z potřeby navrhnout řešení nedostatku míst v MŠ v důsledku trvale rostoucího počtu narozených dětí od r. 2005. „Mezi lety 1989/90 a 2005/06 se snížil počet mateřských škol ve městě Brně o 36% a počet dětí o 30%. Jednalo se o pokles vyrovnaný v jednotlivých ukazatelích, takže z hlediska kvality se mnoho nezměnilo (např. počet dětí a učitelek na jednu třídu). V důsledku prudce se snižující úrovně porodnosti poklesl od roku 1989 počet dětí ve věku 3-6 let v populaci o 33 %.“ Dokument v úvodu konstatuje, že: „*zvýšená poptávka rodičovské veřejnosti po umístění dětí do mateřských škol převýšila stávající kapacitu brněnských mateřských škol poprvé v přijímacím řízení k předškolnímu vzdělávání dětí pro školní rok 2009/2010.*“ V tomto roce, tedy 2009, nebylo 34% přihlášených dětí přijato.

Dokument katalogizuje všechny v Brně dostupné formy předškolního vzdělávání včetně inovativních, jako *Pobyt dětí s programem - „Školička“ jako doplňková činnost základních škol zřizovaných městem a městskými částmi, komerční hlídání dětí, podnikové „mini školičky“ a mateřská centra.*

Dokument pro prognózy potřebných kapacit vycházel z počtů občanů hlášených k trvalému pobytu na jednotlivých městských částech. Ten je, jak jsme už uvedli, v případě MČ Brno-střed hrubě zkreslující, což v této souvislosti zmiňoval právě respondent z ÚMČ Brno-střed. Pracovníci magistrátu zmiňovali jak tento problém, tak jev opačný: u nově vystavěných suburbánních sídlišť (Kamechy, Žebětín, Medlánky), kde už tak žije podstatně více osob, než kolik je tam hlášeno k trvalému bydlišti, se navíc počty meziročně trvale zvedají o nově přistěhovalé populace. Prognóza se snažila tyto jevy zachytit na základě plánů výstavby, ale i tak jsou skutečné počty dětí, které se v té které věkové kohortě budou toho roku hlásit do mateřských škol, těžko předvídatelné.

Dokument plánoval navýšit kapacitu městských MŠ z 9 895 ve šk. r. 2009/10 postupně na 10 561 ve šk. r. 2011/12 a na 10 581 ve šk. r. 2012/13, tedy o 686 míst, nebo 7%. Podle výroční zprávy OŠMT byla pak kapacita brněnských MŠ ve šk. r. 2011/12 10 500 míst, plán byl tedy k tomu roku splněn na 99%. Plán počítal s tím, že ve šk. r. 2011/12 budou umístěny všechny děti 4-6 leté (10178) a zbude 383 míst pro děti tříleté. Ve skutečnosti bylo ve šk. r. 2011/12

7 http://www.brno.cz/fileadmin/user_upload/sprava_mesta/magistrat_mesta_brna/OSMT/dokumenty/Rozvoj_MS_kveten_2010.pdf

přijato 7381 4-6letých dětí, 58 dětí starších, 2748 dětí 3letých a 510 dětí ve věku do 3 let. Rozdíl je patrně dán tím, že plán počítal primárně s umístěním všech dětí ve věku 4-6 let, které budou v Brně žít. Zjevně se však zhruba 3000 těchto dětí do městských školek nehlásilo. Část z nich jsou jistě děti, které byly do MŠ zapsány v nižším věku v dřívějších letech. Podle respondentů OŠMT i úřadů městských částí každopádně neexistuje možnost, jak spolehlivě předpovídat počty zájemců o MŠ a jejich věkovou strukturu pro daný rok.

Na stejném předpokladu, tedy snaze o 100% umístění dětí, které toho roku dosáhnou věku 4 až 6 let, jsou pak postaveny prognózy vývoje počtu dětí a kapacit pro každou z městských částí.

Tab. 2: Plánované a skutečné kapacity MŠ

	start	plán	skutečnost		
	kapacita 2009/10	kapacita 2011/12	kapacita 2011/12	nárůst o	plán splněn na
Brno	9.895	10.561	10.500	6,1%	99,4%
Brno-střed	1.601	1.650	1.641	2,5%	99,5%
Brno-sever	1.201	1.301	1.322	10,1%	101,6%

Tab. 3: Předpokládané a skutečné počty dětí předškolních a mladších

	plán 2011/12		skutečnost 2011/12		
	4-6 letých	3 letých	4letých a starších	3letých a mladších	poměr 4letí a starší / 3letí a mladší
Brno	10.178	383	7.381	3.258	2,27
Brno-střed	1.615	31	1.129	512	2,21
Brno-sever	1.219	82	859	463	1,86

Kromě toho dokument stanovil plán vybudovat „nejméně 100 tříd pro děti 3leté zařazené do školičky – nové formy pobytových služeb“. Tento záměr podle OŠMT počítal se spolufinancováním ze strany městských částí, které se však k němu nepřipojily, a ze záměru tudíž sešlo. V každém případě je však oproti prognóze jak v Brně celkově, tak v obou vybraných městských částech, každoročně podstatně vyšší poměr přijatých dětí ve věku do 3 let včetně vůči počtu dětí nad 4 roky. Čili tuto stránku poptávky se daří v městských MŠ uspokojovat v mnohem větší míře, než prognóza předpokládala.



4.3. ZÁPIS DO MATEŘSKÝCH ŠKOL

Elektronická podpora zápisu do MŠ

Město Brno od roku 2012 provozuje centrální elektronický systém podávání a vyhodnocování přihlášek do MŠ. K systému přistoupily všechny městské části kromě Brna – střed. O přijetí nebo nepřijetí dítěte do dané MŠ rozhoduje podle zákona její ředitel/ka (proto se systém nazývá „podporou zápisu“ a nikoliv „zápisem“). Nicméně elektronický systém na základě předem daných kritérií vygeneruje bodové skóre dítěte, které je pro ředitele/lku v praxi závazné. Kritéria bodového zisku jsou předem známa a výsledné umístění je přístupné online, takže systém je transparentní a prakticky vylučuje neférovou manipulaci s přihláškami nebo arbitrární rozhodnutí na straně MŠ. Zatímco před zavedením systému se příležitostně vyskytovaly stížnosti na protekci nebo diskriminaci, nyní nikdo z respondentů podobné výhrady nezmiňoval.

Přihláška

Všechny informace o systému i přihláška samotná jsou dostupné na webu <http://zapisdoms.brno.cz>.⁸ Prvním krokem procesu je vydávání přihlášek, letos v době od 3. 2. do 28.2. Rodiče⁹ si přihlášku buď vytisknou z webu, když předtím vyplní potřebné údaje, které se tím uloží do centrální databáze, nebo si tištěnou přihlášku vyzvednou na kterékoliv školce nebo na úřadu magistrátu města Brna. Přihláška samotná je velice jednoduchá, obsahuje pouze nutné osobní údaje dítěte a zákonných zástupců, a její vyplnění zabere nanejvýš několik minut. Údaje o místě narození, národnosti a státním občanství jsou nepovinné. Přihláška má unikátní kód, který je pak v databázi spojen s těmi z údajů o dítěti, které jsou rozhodné pro výsledné bodové skóre, a tedy umístění, dítěte (viz dále). Ostatní údaje do generování skóre dítěte nevstupují.

Dalším krokem je osobní podávání přihlášek, které se koná ve dvou dnech (letos to bude 4. a 5. březen). Rodiče musí přihlášku osobně donést do MŠ, do které hlásí své dítě, a jsou vyzýváni, aby dítě přivedli s sebou. Mají také přinést doklady k ověření údajů na přihlášce (zejména věk dítěte a jeho bydliště a bydliště zákonného zástupce, které jsou rozhodné pro skóre dítěte). Povinné je vyjádření lékaře o zdravotním stavu dítěte a potvrzení o absolvování pravidelných povinných očkování. **Jedno dítě může být přihláшено do libovolného počtu MŠ.**

⁸ Stránky také obsahují přehledný seznam MŠ podle městských částí i s jejich aktuální kapacitou (vyjma MČ Brno-střed), kontakty, odkazy na webové stránky, a umístěním na mapě.

⁹ Budeme nadále používat ve smyslu „zákonný zástupce“.

Ve třetím kroku (letos od 11. 3.) jsou rodičům na základě skóre doručována rozhodnutí o přijetí nebo nepřijetí dítěte. Rodiče přitom mohou výsledkové listiny školek sledovat online a přesvědčit se, že přijetí nebo nepřijetí jejich dítěte odpovídá jeho skóre.

Celý proces podléhá správnému řádu, a tak i rozhodnutí na základě počítačem vygenerovaného skóre musí být ředitelkou MŠ řádně odůvodněné, mít příslušný formát, a být rodičům doporučeně doručeno poštou, nebo si je rodič musí osobně vyzvednout po předchozím upozornění e-mailem nebo sms.

Kritéria výběru¹⁰

Skóre dítěte je funkcí jeho věku (čím blíže školnímu věku, tím vyšší skóre), místa trvalého pobytu dítěte nebo alespoň jednoho zákonného zástupce (skóre roste s pobytem v Brně a ještě více v příslušné MČ), a toho, zda již danou MŠ navštěvuje a v příslušném školním roce bude nadále navštěvovat sourozenec dítěte (má zvýšit pravděpodobnost spojení sourozenců, ale pomíjí dvojčata). Bodový výměr u jednotlivých kritérií byl od prvního zkušebního roku dále kalibrován tak, aby např. tříleté dítě se sourozencem nemohlo dostat přednost před čtyřletým bez sourozence.

Mezi kritérii tedy nefiguruje ani jedno z těch, která Úřad veřejného ochránce práv ve svém doporučení z 9. října 2012¹¹ označil za diskriminační. Je stanoveno, že trvalé bydliště na příslušné městské části je výhodou pro přijetí, nikoliv podmínkou, čili toto kritérium je použito jako zvýhodňující relativně, nikoliv absolutně. To je v souladu s doporučením ombudsmana, jehož vyjádřením k této věci magistrát města Brna (MMB) věnoval před vytvořením systému průběžně pozornost. Kritéria byla také předem konzultována s právním oddělením Krajského úřadu Jihomoravského kraje, který je nadřízeným správním orgánem.

10 Viz <http://zapisdoms.brno.cz/kriteria-rizeni>

11 http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/Doporučení/Doporučení-skolky-2012.pdf

Historie (systému elektronické podpory zápisu)

Zavedení systému doporučuje už Koncepce rozvoje MŠ z ledna 2009 (aktualizována v dubnu 2010). Hlavním cílem bylo podle pracovníků MMB řešit následující problém: rodiče hlásili své děti do několika MŠ v celém městě (vyskytly se, a nadále se vyskytují, případy, kdy rodiče z obavy z nepřijetí přihlásili své dítě „do foroty“ i na dvě desítky MŠ). Protože neexistoval centrální přehled o tom, kdo se kam hlásí, a protože rodiče neměli žádnou povinnost ani pobídku odhlásit své dítě z MŠ, na které bylo dítě přijato, ale kam nemělo od září chodit, nebylo pak až do září jasné, kolik dětí kam nastoupí a vznikala velká umělá obsazenost míst, které nemohly využít neumístěné děti.

Výsledná soustava kritérií byla vlastně kompilátem kritérií, která MŠ používaly už před zavedením centrálního systému, a byla nově kalibrována a dokalibrována po prvním, zkušebním roce (2012, řízení pro šk. r. 2012/2013). Diskriminační kritéria (např. zaměstnání rodičů) se podle pracovníků MMB před zavedením jednotného systému už několik let nevyskytovala. Město Brno průběžně zastávalo názor, obsažený právě například i v doporučeních ombudsmana, že předškolní výchova je podstatnou součástí vzdělávání a socializace a jako taková má být dostupná všem dětem bez ohledu na sociální postavení jejich rodičů. Tento názor pracovníci magistrátu podle svých slov museli příležitostně obhajovat i proti stanovisku politiků na některých MČ, kteří celkem pochopitelně hájili v této debatě zájmy svých kmenových voličů, tedy převážně pracujících.

Pracovníci MMB podle vlastního vyjádření vedli ve prospěch systému vnitřní (tj. namířenou na veřejnou správu, ne na veřejnost) osvětovou kampaň, v rámci které s ní seznamovali zejména starosty, radní a zastupitele městských částí, a také ředitelky a ředitele MŠ. Na celém procesu je zajímavé, že ačkoliv podle zákona o přijetí do MŠ rozhoduje její ředitel/ka, nebylo vedení školek tím hlavním, kdo nakonec rozhodl, že se systém zavede. Krok iniciovalo město Brno, připravil ho magistrát, a neformálně ho podpořil sněm starostů městských částí. Podle našich zjištění nemá ani formální podobu usnesení zastupitelstva nebo rozhodnutí rady ani města Brna, ani městských částí. Ředitelky MŠ byly se záměrem seznámeny, systém jim byl představen na školení, ale jejich souhlas vyžadován nebyl. V městských částech, které se k systému připojily, se vedení školek prostě zařídila podle vůle svých zřizovatelů, stejně jako na MČ Brno - střed, která zůstala stranou. Přitom i mezi přistoupiвшими vedeními školek jsme zaznamenali kritiku systému a sympatie k disentu MČ Brno - střed, a naopak, některé ředitelky z Brna-středu hovořily o možných výhodách centrálního systému.

Zkušebnosti a ohlasy

Reakce na elektronickou podporu zápisu nejsou jen příznivé. Hlavním kritikem je Úřad MČ Brno – střed, která na systém jako jediná nepřistoupila, a jejíž pozici věnujeme samostatnou podkapitolu.

Největším zastáncem systému je pochopitelně Odbor školství, mládeže a tělovýchovy Magistrátu města Brna (OŠMT), který ho designoval a prosadil. Podle jeho pracovníků systém splnil hlavní účel, tedy získat přehled o reálném obsazení školek ještě před začátkem školního roku za podmínek, kdy jedno dítě může být přihlášeno na více školek a rodiče toho také hromadně využívají. Jako řešení tohoto problému si systém pochvaluje i ÚMČ Brno-sever. Podotýkáme, že ani teď systém neobsahuje žádnou pobídku, natož povinnost, odhlásit dítě ze školky, do které ho rodič neplánuje od září vodit. Systém pouze dává přehled o tom, kdo je kam přijat. Odhlášení se z přebytečných školek je nadále na dobré vůli rodičů. Podle svých slov byli pracovníci MMB překvapeni ukázněností a solidaritou, se kterou rodiče navštěvovali školky a „brali zpět“ své přebytečné přihlášky. K tomu ale pracovnice některých školek uváděly, že rodiče nepřicházeli sami o sobě, nýbrž bylo vesměs potřeba je telefonicky upomínat, což si vyžádalo pracovní čas a provozní peníze.¹² U rodičů z chudých romských lokalit, jejichž výbava telefonem bývá nestabilní, to vyžadovalo osobní návštěvy asistentů.

Systém údajně eliminoval stížnosti rodičů na neprůhlednost, arbitrárnost a tudíž potenciální neférovost předchozího systému, kdy o přijetí rozhodovaly ředitelky na základě svého uvážení (byť zřejmě bez výjimky také na základě předem daných a mezi MŠ sdílených kritérií, mezi nimiž se v posledních letech údajně už neobjevovala kritéria diskriminační). Podle pracovníků jedné z NNO se však před zavedením systému stávalo, že některá školka odmítla romským rodičům přihlášku vydat, nebo ji přijmout, a snažila se je odklonit na jinou, „romskou“ školku. Nyní po zavedení transparentní podpory zápisu

12 V elektronickém prostředí by přitom šel tento problém řešit jednoduše. „Zpětvzetí“ přihlášky by bylo možné jak online s podporou hesla, tak opět osobně. Dítě, které by například 30 dnů po obdržení elektronické zprávy o posledním přijetí bylo přihlášeno na více než jednu školku, by systém automaticky odhlásil ze všech. Rodiče by pak museli počkat na uvolněná místa po skončení odhlašování. To by působilo i jako negativní pobídka proti „syslení“ přihlášek na mnoho školek, protože rekordmani v přihlašování by své školky museli „obíhat“ nebo „proklikat“. Takový postup je ale pravděpodobně v rozporu se Správním řádem, kterým se přihlašování a přijímání na MŠ provádí (a který mimo jiné vyžaduje, aby rodič přišel osobně „vzít zpět“ přihlášku na danou MŠ). Tak alespoň na tuto fantazii reagovali respondenti z prostředí veřejné správy (magistrátu a městských částí). Je to jeden z mnoha případů, kdy právní formalismus brání efektivnímu výkonu veřejné správy, aniž by přitom chránil něčí práva.

důvěra romských klientů NNO a jejich pracovníků ve férovost systému vzrostla (ačkoliv odmítnout přijmout přihlášku by MŠ mohla i teď). Konkrétní přehled o statisticky významném počtu případů před ani po zavedení systému však NNO nemají, jejich zkušenost má pouze epizodický charakter. Nikdo z respondentů ovšem neslyšel o případu, že by se některá MŠ pokusila systém upravit, obejít nebo něco podobného.

Systém pochopitelně nijak nenavýšil kapacitu soustavy MŠ v Brně, ale vytvořil podmínky pro její efektivnější využití. (Byť klíčový moment, totiž „zpětvzetí“ přihlášek z přebytečných školek a tím včasné splasknutí nepravé obsazenosti, závisí na policejní roli vedení školek, potažmo ukázněnosti rodičů.) Magistrát si vytkl za cíl umístit prostřednictvím systému všechny 5leté a 4leté děti, a polovinu 3letých. To se podle jejich zhodnocení podařilo, dokonce byla umístěna i část „ne tříletých“ (děti, které dosáhnou 3 let věku až po nástupu do školky). Konkrétní údaje ale nejsou veřejně k dispozici. Statistiky také narušuje to, že do množiny dětí, které se ucházejí o místo ve školkách, přibudou na konci školního roku (a tedy čtvrt roku po skončení el. zápisu) ty, kterým je udělen odklad školní docházky, a o kterých opět neexistuje žádný centrální přehled.

Hlavní připomínka vedení školek po prvním roce se týkala toho, že rodiče nebyli povinni přijít podat přihlášku i s dítětem. Je totiž zjevně lepší, aby se personál s budoucím malým uživatelem služeb seznámil, a také aby se uživatel seznámil se školkou. Proto jsou nyní rodiče vyzýváni, aby přišli i s dítětem, povinnost to ale nadále není. Také bodový výměr u jednotlivých kritérií byl po prvním roce dále kalibrován tak, aby např. tříleté dítě se sourozencem nemohlo dostat před čtyřletým bez sourozence.

Centrální systém samozřejmě také umožňuje mapovat a vyhodnocovat poptávku po místech ve školkách v rámci celého města, což byl také jeden z původních záměrů a zadání brněnské radnice.

Na postoj k elektronické podpoře zápisu jsme se ptali celkem 6 ředitelk mateřských škol. Tři byly spokojené uživatelky z MČ Brno – sever. Jedna (čtvrtá) zmiňovala několik přínosů i nevýhod. Jedna ředitelka z MŠ Sever se zápisem nesouhlasila a „drží palce“ kolegyním ze stranou stojícího Brna-středu. Z těch jedna neviděla mezi oběma praxemi velký rozdíl: kritéria jsou stejná, počítač by agendu zpřehlednil. Jedna z respondentek z proinkluzivní MŠ v Brně - střed považuje za klíčové vidět dítě a mít na něj čas, což u koncentrovaného vybírání přihlášek s elektronickou podporou není zaručeno.

Pracovnice jedné z převážně romských školek (MŠ Severka) chválila transparentnost a tím důvěryhodnost systému pro rodiče, ale zároveň litovala, že systém bere vedení MŠ možnost upřednostnit dítě, které ze sociálních a pedagogických důvodů potřebuje školku navštěvovat více než jeho stejně staří vrstevníci, což je případ řady dětí z chudých romských rodin. Předchozí systém také dával více času, pokud to vedení mateřské školy považovalo za vhodné, na seznámení s dětmi a rodiči. Přihlášky se mohly sbírat během delšího časového období a také mohly být déle zpracovávány. (Například na MŠ Severka byl 1 týden na sběr a 2 týdny na zpracování. MŠ Tovární, která je v MČ Brno-střed, má i v rámci vlastního systému na sběr 2 dny). Nyní musí sběr proběhnout všude jednotně ve dvou dnech. Minulý rok personál pouze vybral přihlášky a přepsal údaje do databáze, ale někde nebyl prostor s dětmi a rodiči mluvit. Vedení MŠ pak po prvním zkušebním roce prosadila, že rodiče budou vyzváni, aby přišli do školky i s dítětem. Dvoudenní lhůta však neumožňuje se dětem a rodičům skutečně dostatečně věnovat. Také data je třeba do databáze „nasypat“ během dvou dnů, tedy večer a v noci.

Nicméně pokud jde o administrativní náročnost, vyskytuje se obojí hodnocení. Podle některých ředitelky administrativy přibýlo, podle jiných ubylo.¹³ V každém případě musí nyní MŠ platit za doporučené rozeslání rozhodnutí podle správního řádu a telefonovat rodičům, aby přišli vzít zpět svou přihlášku, pokud upřednostňují jinou školku. Pracovní a finanční zátěž přitom leží na samotných školkách, a nikoliv na magistrátu, který si hladké fungování systému pochvaluje.

13 Vedení MŠ, kam se nehlásí děti z chudého prostředí, si chválila, že jim práce ubylo. Rodiče totiž vesměs vyplnili údaje online a ředitelce pak stačilo jen přijmout přihlášku v papírové podobě, data už v systému byla. Systém pak také sám vypíše do rozhodnutí osobní údaje, adresu atd. V lokalitách, kde je skladba populace více posunuta směrem k chudobě, přinášeli rodiče přihlášky vesměs bez toho, že by předtím byli vyplnili údaje do databáze, a tuto práci pak musel zastat personál školky. Někde se při výběru přihlášek tvoří fronty, čím větší školka, tím spíše (v městské části Brno-sever má nejmenší školka kapacitu 7 dětí, největší 34).



4.4. POSTOJ ÚŘADU MČ BRNO-STŘED

Jako hlavní důvody, proč se Brno-střed nechce k systému podpory zápisu připojit, pracovníci úřadu uvedli:

- ▶ že systém je právně sporný, zejména právě proto, že podle zákona o přijetí rozhoduje ředitel/ka školky, ale systém jí pro rozhodnutí neponechává žádný prostor. Úřad si údajně nechal k této věci zpracovat právní rozbor, který ale není veřejně k dispozici.
- ▶ že po prvním roce obdržel úřad od rodičů 75 stížností na různé vady v systému.
- ▶ že systém zvětšuje administrativní zátěž pro vedení MŠ (k tomu viz výše).
- ▶ že systém obtěžuje rodiče, když po nich **požaduje kopii evidenčního listu od lékaře**.
- ▶ že úřad považuje za chybu stanovit stejná a stejně kalibrovaná kritéria pro mateřské školy bez ohledu na demografické charakteristiky obvodu, ve kterém se nacházejí.
- ▶ že systému se bránily zejména ředitelky mateřských škol.

Brno-střed prosazovalo centrální evidenční systém, v rámci kterého by ale rozhodování o přijetí nadále leželo, jak to stanoví zákon, na řediteli nebo ředitelce mateřské školy.

Školky v MČ Brně-středu tedy nadále uplatňují vlastní kritéria a bodová skóre, která se podle respondentů z radnice navzájem příliš neliší a diskriminační prvky už několik let neobsahují. Školky také pro výpočet skóre využívají vlastní software. Vyskytly se údajně jednotlivé případy, kdy vedení MŠ odmítlo vydat přihlášku. Respondent pak v této věci osobně intervenoval. Jako všichni ostatní respondenti z veřejné správy a MŠ tedy odmítal, že by některé MŠ při zápisu přímo diskriminovaly nebo odkláněly děti z chudých romských rodin.

Podle údajů výroční zprávy OŠMT bylo ve školním roce 2011/2012 v této městské části ve školkách asi 1641 dětí, a podle ÚMČ Brno-střed 25–30% těchto dětí je z jiných městských částí. Brno -střed dlouhodobé kapacity mateřských škol nesnižuje, ačkoliv dětí ubývá, a tudíž saturuje kapacitu MŠ pro ostatní městské části, s čímž se v rámci celoměstské politiky počítá (rodiče, dojíždějící za prací do centra, využívají tamních mateřských škol). ÚMČ Brno-střed si zpracovává vlastní demografické prognózy, obsazenost MŠ sleduje pomocí dotazníků, které vyplňují managementy zařízení. Uvádí, že uspokojil vyšší poměr tříletých dětí, než je magistrátem uváděný průměr za celé Brno, tedy 50%. Úřad je zjevně s výsledkem plánování kapacit MŠ a s praxí zápisu spokojen.



4.5. PŘEDŠKOLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ ROMSKÝCH DĚTÍ

Situace

Chudá romská populace je v obou městských částech soustředěna do vcelku kompaktní lokality (nebo soustavy tří navazujících lokalit). Přirozeně v důsledku spádovosti tak v těchto lokalitách a v jejich okolí vzniklo několik ZŠ a MŠ, které jsou z větší části navštěvovány dětmi z romských rodin. Ačkoliv oficiálně se „etnické“ ale ani „sociální“ složení žactva nesleduje, je všem známo, že ZŠ Náměstí 28. října („Osmec“ - MČ Střed), Křenová („Křenka“- MČ Střed) a Vranovská (MČ Sever), jedno z 2 pracovišť ZŠ Merhautova, jsou školy „romské“. Všechny tři tyto základní školy mají u sebe i školy mateřské, také navštěvované romskými dětmi.

Exkurs - postoje k existenci „romských“ základních škol

Akteři vzdělávací politiky města a městských částí se pak liší podle postojů k této základní situaci. Stanovisko MMB, MČ - Brno-sever a MČ Brno - střed považují tuto situaci za přirozený důsledek spádovosti základních škol. Hlavním faktorem je zde tendence rodičů umisťovat své děti na školy, které jsou blízko místa bydliště, které se těší dobré pověsti co do vstřícnosti k romským dětem, případně na které jsou rodiče zvyklí, protože je navštěvují starší sourozenci dítěte, děti sousedů a příbuzných, nebo je navštěvovali rodiče sami. Pracovníci veřejné správy se nezabývají otázkou, zda vzdělávací výkon těchto zařízení je nějak snížen převažující sociální a kulturní skladbou žáků, a některé z nich tato otázky i překvapila. Jinak se odvolávají na šetření České školní inspekce, podle kterých je na těchto školách plněn rámcový vzdělávací program pro základní školu, což stačí. Všichni respondenti uvedli, že město a městské části se snaží do těchto škol investovat tak, aby kvalita vybavení a personálu na nich byla srovnatelná, ne-li vyšší, než u „neromských“ škol. MMB dále uvedlo, že školy jsou zapojené do celé řady projektů, včetně mezinárodních, které podporují rozvoj vyučovacích metod a výsledků, a také jsou součástí městského partnerství škol, v rámci kterého se děti z různých škol v Brně setkávají na společných akcích atd. Úspěšnost dětí při vstupu na střední školy je podle městských úředníků vysoká. Není však sledována a vyhodnocována centrálně, údaje jsou obsažené ve výročních zprávách jednotlivých škol. Někteří respondenti zmínili, že u dětí z chudých romských rodin (jak je v oboru obecně známo) je obvyklé předčasné ukončení vzdělávání na střední škole, jako příčina je však spatřována rodinná kultura – netrpělivost, malý tlak ze strany rodičů apod.

Všichni respondenti z řad úředníků odmítali, že by se některé „neromské“ ZŠ snažily „odklánět“ romské rodiče a žáky od zápisu na jejich školu a raději je posílali na „specializované romské“ mateřské školy, nebo že by mezi ZŠ existovala dohoda o tom, kam romské děti přijímat a kam ne, případně kam je odklánět.

Naprosto odlišný postoj zaujímá IQ Roma servis, občanské sdružení, které „v Brně, Břeclavi a dalších městech a obcích Jihomoravského kraje poskytuje bezplatné sociálně právní poradenství a vzdělávací a volnočasové služby osobám ohroženým sociálním vyloučením, především romského původu.“¹⁴ IQRS od r. 2011 průběžně provádí mezi romskými rodiči kampaň nazvanou „Jdi do dobré školy“. Jejím cílem je přesvědčit romské rodiny, aby své děti posílaly i na jiné základní školy, než kam je to zvykem. Vychází z toho, že výsledky vzdělávání na „romských“ školách jsou horší a handicapují absolventy v další vzdělávací dráze. (Zkušenost, že vzdělávací výkon převážně romských škol je výrazně nižší, potvrzuje i pracovník další dotazované NNO). Podle IQRS byla reakce cílových škol na tuto kampaň silně emotivní a vedla ke zhoršení vzájemných vztahů a k tomu, že školy a úřady sice nadále s touto NNO spolupracují na případech jednotlivých klientů, ale na koncepční a strategické úrovni ji nepovažují za partnera. Dále podle respondentky reakce na jejich kampaň svědčí o tom, že „neromské“ základní školy jsou v otázce přijímání romských žáků konzervativní a status quo jim vyhovuje. Město a městské části tuto situaci tolerují, a tedy také podporují její trvání. Respondentka zmiňovala jednu školu (ZŠ Křídlovická), která se tomuto obrazu podle ní vymyká a ke snahám o „rozptyl“ romských dětí na dříve neromské školy je vstřícná.

Respondenti z MMB byli vůči kampani IQRS skeptičtí. Podle nich se snaží změnit stav, který je přirozeným důsledkem demografie daného území a spádovosti škol, a nelze a není potřeba jej měnit. Respondenti z MČ Brno-střed pak byli vysloveně kritičtí, jejich postoj k IQRS, a nutno říct, že k NNO činným v této oblasti, obecně, byl vysloveně odmítavý. Respondent z úřadu této městské části uvedl případ, kdy v rámci kampaně se na jednu ZŠ hromadně přihlásily tři desítky romských dětí, „z nichž pak ani jedno nepřišlo v září do školy“. Toto potvrdila zástupkyně oné ZŠ, až na to, že děti se odhlásily po pololetí první třídy. Vyprázdněné třídy pak musely podle ní být spojeny, namísto tří tříd jsou v tomto ročníku nyní dvě, a musela být propuštěna jedna učitelka.

Podle stanoviska IQRS nebylo cílem kampaně směřovat děti na tuto konkrétní školu. Organizace jednak rozdávala obecně formulované plakáty ve smyslu „Jdi do dobré školy“. Ve druhé fázi pak rodiny v konkrétní ulici dostaly seznam místně dostupných škol se základními informacemi. Dotčená ZŠ byla

14 <http://www.iqrs.cz>

jen jednou z nich, ale začínala být mezi romskými rodinami populární už před kampaní. IQRS nedoprovázel, ani nesledoval jednotlivé rodiny a děti k zápisu ani po něm, podle respondentů to nebylo cílem kampaně. Úřad městské části a škola kritizovali právě tuto z jejich hlediska nedůslednost a nedostatek komunikace se školami a úřadem.

Postoje k účasti romských dětí na předškolním vzdělávání

Toto názorové rozdělení předznamenává postoje aktérů k situaci romských dětí v předškolním vzdělávání. Všichni respondenti z veřejné správy považovali účast romských dětí na předškolním vzdělávání za důležitou, a to o čím ranějšího věku, tím lépe. Podle nich neexistuje v samosprávě města žádný zájem na segregaci těchto dětí a žádná tendence „neromských“ MŠ odklánět romské děti k zápisu na jiné školky. Se systémem elektronické podpory zápisu to ani není možné. Podle MČ Brno-střed se to neděje ani bez centrálního systému, a úřad na to podle vlastního vyjádření dohlíží. Hlavním problémem je podle respondenta z Brna - střed to, že romští rodiče často řeší zápis dětí do MŠ pozdě, po termínu, kteroužto zkušenost potvrdila i pracovnice druhé dotazované NNO. Existence převážně romských MŠ u převážně romských ZŠ je přirozený demografický fakt, daný spádovostí. Stejně se vyjádřil i personál všech dotazovaných mateřských škol (celkem šest), s výjimkou jedné, romské, kde dlouholetá učitelka a manažerka zmiňovala, že podle rodičů některé MŠ v okolí romských lokalit tyto děti nepřijímají a posílají je do jejího vlastního a dalších „specializovaných“ zařízení, protože se obávají, že by se začaly odhlašovat neromské děti. Dohodu mezi MŠ o tom, kam romské děti posílat, vyloučili všichni respondenti bez výjimky. Mezi vedeními MŠ ani neexistuje sdílená komunikační platforma, která by toto umožňovala.

I ty ředitelky MŠ, do kterých děti z chudých romských rodin, nebo žádné romské děti, nechodí, deklarovaly ochotu je přijímat a poskytnout jim eventuelně zvláštní podporu, pokud by byla potřeba. Stejně vstřícně se ředitelky vyjadřovaly k eventuálnímu přijetí dětí s mentálním postižením. Právě v tomto bodě je však diametrálně odlišná zkušenost dvou nestátních poradenských organizací, kterých jsme se na zkušenost s brněnskými mateřskými školami při integraci dětí s postižením ptali. Podle obou týmů je tato zkušenost obecně velice špatná. Většina mateřských škol v Brně se podle jejich poznatků integraci intenzivně brání, a to různými metodami, včetně odmítnutí vydat přihlášku, nebo tím, že dítě přijmou na „zkušební dobu“ 3 měsíců a poté směřují „hodnocení“ (!) dítěte k tomu, aby ho mohly „vyloučit“ a odeslat jinam. Tato zkušenost pochází z doby před zavedením elektronické podpory zápisu, je však zřejmé, že tato podpora nemá moc změnit postoje ředitelek a personálů mateřských škol.

Některé ředitelky nebyly přesně obeznámeny s procedurou žádosti o dotaci na asistenta, nebo se domnívaly, že nespécializované zařízení jako to jejich nemá šanci takovou dotaci získat. Častý byl názor, že podíl romských dětí ze sociálně slabých rodin je potřeba udržet pod určitou hranicí (zmiňována byla v rozsahu 2 až 4 dětí ve třídě), nad kterou nastanou blíže nespécialifikované potíže. Tento názor však zazníval hlavně od ředitelek, jejichž MŠ jsou pod touto hranicí nebo na nule, takže je otázka, z jaké zkušenosti vychází. Personál školky převážně romské tento názor odmítá, fakt že se třída skládá z dětí převážně romských, přináší specifika, ale žádné vážné obtíže.

IQRS se dlouhodobě věnuje problematice škol základních. Mateřské školy jako téma se v jeho agendě objevilo čerstvě. Ani tato NNO, která je ze všech dotazovaných aktérů nejvíce obezřetná k eventuálním segregačním postupům v systému vzdělávání, nemá tedy jiné než epizodické, na výpovědích rodičů založené ojedinělé poznatky o odklánění romských dětí z určitých MŠ.

Přípravné ročníky

Jako závažné IQRS servis vnímá to, jak v Brně (a podobně je tomu v jiných městech) fungují **přípravné ročníky**. Jsou tu zřízeny u ZŠ praktických a u jmenovaných ZŠ s převahou romského žactva. Přípravky jsou přitom preferovány řadou romských rodičů, protože jsou zadarmo. Ještě atraktivnějšími se staly poté, co byl zpoplatněn rok na MŠ v případě odkladu povinné školní docházky, který byl dříve zdarma. Přípravné ročníky tak působí jako trychtýř, který soustředí děti z chudých romských rodin do praktických nebo převážně romských škol.

Financování a školné

Provoz městských mateřských škol je silně dotovaný. Mateřské školy jsou přitom financovány ze tří hlavních zdrojů. Státní rozpočet (peníze plynou přes kraj a magistrát) financuje mzdy pracovníků, jejich vzdělávání a další osobní náklady. Městské části financují provoz (energie, vodu, eventuelně nájemné atd.). A nakonec část prostředků na provoz získává mateřská škola z vybraného školného. (K tomu se přidává možný zdroj z projektů a od dárců, kde však jsou možnosti MŠ poměrně omezené.) Na brněnských obecních MŠ jsme se setkali s obvyklým školným okolo 400 Kč měsíčně. I tato částka je však pro rodiny v hmotné nouzi vysoká, zejména v kombinaci s náklady na stravu (rovněž dotovanými) okolo 30 Kč na den. Ředitelka školy může podle zákona, na základě svého uvážení, školné odpustit rodinám, které jsou v hmotné nouzi. OŠMT na toto upozorňuje ředitelky MŠ na čtvrtletních metodických poradách.

Protože je ale školné příjmem, které MŠ zůstává jako volné peníze, mají ředitelky ekonomický zájem na tom školné vybrat, čili neprominout. Ředitelka jedné z MŠ, kam chudé romské rodiny nechodí, se rovnou vyjádřila, že by školné nepromíjela, protože by „byla sama proti sobě“. Situaci zpestřuje to, že některé městské části někdy přispějí mateřské škole na provoz o to méně, o co více škola vybere na školném, takže vedení školky by čistě ekonomicky nemuselo záležet na tom, kolik vybere. Je tomu tak na MČ Brno-střed. Mateřská škola naplánuje, kolik ten rok vybere na školném, plán oznámí městské části a ta o to sníží vyplácené prostředky na provoz. Skutečnost je pak ale vždy trochu jiná než plán (například odejde platící dítě a nastoupí neplatící), takže ředitelka může ve výsledku v rozpočtu mít o něco více, ale také méně, než by odpovídalo plánu. Za takových okolností nemá to, zda školné promine nebo ne, na její rozpočet systematický vliv, a nemá tedy pobídku školné neprominout (pokud ho totiž plánuje prominout, je o to nižší částka, kterou plánuje vybrat a tedy o to vyšší dotace MČ na provoz). MČ Brno-sever příspěvek školám zvažuje každý rok a individuálně pro každé zařízení podle momentální finanční situace radnice. Úřad se pak snaží příspěvek určovat tak, aby mateřská škola nebyla znevýhodněna např. tím, že má hodně předškoláků, kteří ze zákona neplatí, nebo chudých dětí, jejichž rodinám byl příspěvek odpuštěn. Na převážně romské MŠ v Brně - sever, která poskytla delší rozhovor (MŠ Severka), platí školné jen 4 děti ze 48 (tedy 1/12), ostatním školka poplatek odpouští. Podle jejich zkušenosti totiž u opravdu chudých romských rodin není zpravidla možné školné stejně vybrat - není z čeho. Naproti tomu ani na této škole neexistuje možnost, jak rodinám ulevit s poplatkem za stravu. Sociální odbor podle IQRS nepřizná na tento náklad mimořádnou okamžitou pomoc, a školka bez těchto příjmů nemůže jídlo opatřit. Na zmíněné převážně romské MŠ vybírají poplatek za stravu vždy v hotovosti, předem, a často každý den. Někdy výjimečně příjmu nižší částku nebo poplatek odpustí. Maximálně tím vycházejí vstřícně ekonomické realitě nejchudších (nebo nejhůř hospodařících) domácností. Tato MŠ si to může dovolit proto, že spadá pod velkou základní školu. Kdyby byla ekonomicky samostatná, nepřipadalo by to podle respondentky v úvahu. **Nastavení, kdy stát dává ředitelkám mateřských škol možnost školné odpustit, ale ekonomické břemeno s tím spojené nechává na zařízení, za jehož provoz je ředitelka zodpovědná, je z elementárních mikroekonomických důvodů demotivující a kontraproduktivní.** Pro konzervativně smýšlející vedení MŠ bez romských dětí představuje další důvod, proč se nepokoušet o změnu status quo.

Asistenti pedagoga

Asistenti pedagoga jsou z krajského projektu financováni na MŠ Skořepka, Štolcová a Křenová. Na MŠ Severka (viz níže) byl financován z evropských prostředků do loňského roku, nyní roli přebírají v rámci svého úvazku učitelky.

Spolupráce s NNO

Se zmiňovaným IQ Roma servisem, který se snaží angažovat v obecní vzdělávací politice, nemá navázanou systematickou spolupráci žádná dotazovaná mateřská škola. Obě hlavní MŠ s romskými dětmi byly v kontaktu s pracovníky Muzea Romské kultury, kteří pomáhali s kontaktem s rodinami.

Popis města

Děčín je statutárním městem, které se nachází v severozápadních Čechách na soutoku řek Labe a Ploučnice a jedná se o nejnižší položené město České republiky (135 m. n. m.). Administrativně spadá pod Ústecký kraj, kde okres Děčín zaujímá jeho nejsevernější část, když se nachází na státní hranici se SRN a Polskem. Na jeho území o rozloze 118,04 km² žilo dle údajů posledního sčítání obyvatel v roce 2011 49.107 obyvatel, o rok později pak 50.311 obyvatel. Město Děčín se dělí na 35 městských částí a dále na 9 městských sektorů, což je pro město tohoto typu nezvykle početné členění.

Tab. 4: Vývoj počtu obyvatel v městě Děčín (k 1.7.)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
52.234	51.113	51.932	51.963	51.984	52.285	52.510	52.256	51.792	49.107	50.311

Zdroj: ČSÚ

Přestože v posledním roce počet obyvatel mírně vzrostl, potýkal se Děčín od roku 2008 s úbytkem obyvatelstva. V porovnání s rokem 2002 přišel Děčín o téměř dva tisíce obyvatel. Podle vedení obce i zástupců místního úřadu město opouštěly především kvalifikovanější pracovní síly a lidé s vyšším vzděláním, jako jsou řemeslníci, lékaři, učitelé, apod.

Město disponuje relativně omezeným vlastním bytovým fondem. Děčín svůj bytový fond v minulých letech značně redukoval (privatizoval). V roce 2011 vlastnilo město cca 650 bytů¹⁵, u kterých již další prodej nezvažovalo. Většina bytového fondu je v rukou soukromníků, kteří podle respondentů často pronajímají volné kapacity sociálně slabším skupinám obyvatel, jimž pak nastavují velmi vysoké nájemné (až 14 tis. Kč za byt 2+1). Město podle jeho zástupců nemá kapacity ani žádné páky, jak podobným přistěhovaleckým vlnám zabránit. Plánuje ale svůj bytový fond využít k určitým pobídkám pro vybrané skupiny obyvatel.

¹⁵ Demografické informační centrum. Evaluační zpráva lokality Děčín. 2012.

Sociálně vyloučené lokality

Vznik, resp. rozptýlení sociálně vyloučených lokalit po městě do jisté míry souvisí právě s rozprodáváním obecního bytového fondu. Ještě před šesti lety existovala podle respondentů stabilizovaná struktura města, včetně soustředění sociálně vyloučených lokalit do určitých částí města. V roce 2011 bylo podle situační analýzy¹⁶ od agentury GAC identifikováno celkem devět sociálně vyloučených lokalit - sídliště Boletice nad Labem (Děčín XXXII), ulice Krátká (Děčín VI), Chrochvice (Děčín VII), Rozbělesy (Děčín V), Zelená 380/33 (Děčín III), Podmokly (Děčín IV), ulice Teplická (Děčín VIII), Horní Žleb (Děčín XI), Letná a sídliště Železnice (Děčín VI). Uvedené lokality jsou poměrně různorodé, jedná se jak např. o panelové sídliště, tak samostatné domy včleněné do běžné zástavby, případně o relativně vyloučenou ulici nebo dům.

V Děčíně se odhaduje počet romských obyvatel mezi 2.000 až 4.000 (cca 4-8%), z nichž ale ne všichni žijí v sociálně vyloučených lokalitách. Odhadem v sociálně vyloučených lokalitách různé velikosti celkově může žít až 1.200 osob. Dalším ukazatelem míry sociálního vyloučení ve městě jako celku je počet příjemců příspěvku na živobytí v rámci dávek hmotné nouze, které v Děčíně pobíralo v roce 2011 přibližně 850 rodin či jednotlivců. Podle odhadu tvoří Romové mezi jednou polovinou a dvěma třetinami příjemců těchto dávek.

Výchovné a vzdělávací problémy

Víceméně živelná proměna některých částí města ovlivňuje složení žáků zejména na sídlištních školách, jejichž struktura byla dosud spíše homogenní. Některé školy nebyly na příchod žáků ze sociálně vyloučeného prostředí připraveny, což se projevuje na zvýšení výskytu řady vzdělávacích a výchovných problémů (záškoláctví, vandalismus, problémy s prospěchem dětí, špatná komunikace s rodiči, šikana atd.).

Městský úřad situaci a vývoj v problémových lokalitách mapuje a do budoucna by chtěl ve spolupráci se školami a dalšími partnery najít pro vzdělávací instituce, kam tyto děti docházejí, preventivní řešení. V rámci rozvoje kapacit budou například pořádány semináře pro ředitele škol zaměřené na otázky sociálně znevýhodněných dětí a jejich vzdělávání. Navazovat bude úkolová spolupráce s neziskovými organizacemi, odborem školství a kultury, odborem zdravotnictví a sociální péče, městskou policií, které mohou přispět ke zvyšování motivace rodin k umístování dětí do předškolní přípravy.

16 GAC. Situační analýza lokality Děčín. 2011.

5.1. STRATEGICKÝ VZDĚLÁVACÍ PLÁN

Plán vzdělávání pro město Děčín dosud neexistuje. V současné době se vytváří Strategický plán rozvoje města na období 2014 – 2020. Oblast vzdělávání bude v plánu zastoupena jednou kapitolou, vedle sociální problematiky, oblasti kultury a sportu. Příprava části zaměřené na vzdělávání se děje formou pracovních skupin zástupců obce a vedení škol, na které ředitelé prezentují své plány na budoucí chod škol a strategie zaměřené na co nejširší podporu rozvoje žáků. Vybrané strategie pak bude město podporovat.

Pracovních skupin se účastní i ředitelé mateřských škol. Debata zaměřená na předškolní vzdělávání se týká zejména rozvoje přípravných ročníků, jejich efektivity, způsobu zřizování, kapacity, apod.

5.2. PŘEDŠKOLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ

V Děčíně se nachází řada vzdělávacích institucí zaměřených na předškolní výchovu, které zřizuje obec, neziskové organizace, ale i soukromé firmy.

Součástí systému předškolního vzdělávání v Děčíně je:

- ▶ 7 přípravných ročníků při ZŠ
- ▶ 21 mateřských škol zřizovaných obcí¹⁷
- ▶ 3 soukromé mateřské školy
- ▶ 2 mateřská centra provozované neziskovými organizacemi
- ▶ 1 předškolní klub provozovaný neziskovou organizací (v roce 2013 pravděpodobně ukončil svou činnost)

Přípravné ročníky

Vzdělávací zařízení v Děčíně nabízejí v současném školním roce 7 přípravných ročníků, všechny při místních základních školách. Přípravné ročníky nenabízí žádná z děčínských mateřských škol z důvodu omezených prostorových kapacit. Pět tříd je podle respondentů plně naplněných, dvě třídy ještě disponují volnou kapacitou.

Naplněnost přípravných ročníků závisí na několika okolnostech: na umístění (lokalitě) školy a především na proaktivní a intenzivní práci škol spojené s vyhledáváním vhodných žáků, jejíž součástí je spolupráce s městskými úřady a neziskovými organizacemi. Dle metodických pokynů Ústeckého kraje může město podpořit efektivní a potřebné přípravné ročníky na úkor nenaplněných tříd.

17 <http://www.mmdecin.cz/organizace-mesta/ms/matenske-skoly.html>

Přípravné ročníky a sociální vyloučení

Podle zástupců neziskových organizací i škol preferují rodiny ze sociálně vyloučených lokalit v případě předškolního vzdělávání právě přípravné ročníky. Ale to, zda děti skutečně do přípravného ročníku nastoupí, závisí především na aktivitě samotné školy. Jako příklad úspěšného přístupu byla respondenty uváděna ZŠ Máchova, v jejíž spádové oblasti je o přípravné ročníky dokonce větší zájem, než je samotná kapacita přípravného ročníku.

Důvodem, proč rodiny ze sociálně vyloučených lokalit upřednostňují přípravné ročníky, je zejména jejich finanční výhodnost v porovnání s náklady spojenými s docházkou do mateřských škol, a relativně homogenní prostředí, ve kterém se děti cítí bezpečně.

Zástupci neziskových organizací vnímají přípravné třídy v Děčíně jako funkční mechanismus, ale z pohledu sociálního začleňování jako model spíše nevhodný. Do přípravných ročníků jsou zařazovány pouze děti ze sociálně znevýhodněného prostředí, které pak spolu často pokračují i v 1. třídě základní školy a jsou vystaveny jen omezenému vlivu a vzájemné interakci dětí z majoritního prostředí.

5.3. MATEŘSKÉ ŠKOLY

Přestože je podle městského úřadu v Děčíně 21 obcí zřízených mateřských škol, svou kapacitou poptávce rodičů na umístění svých dětí nedostačují. Ve městě neexistuje žádná školka, která by nabízela místa pro děti se soudním dohledem, děti rodičů v hmotné nouzi apod. Děti se speciálními vzdělávacími potřebami se vzdělávají v běžných mateřských školách, některé mateřské školy nabízejí speciální třídy pro děti se zdravotním postižením.

Podle respondentů není každoročně místo v mateřské škole asi pro třetinu zájemců. Např. v roce 2012 bylo podáno celkem 843 žádostí na umístění v mateřských školách pro přibližně 600 dětí (někteří rodiče dávají žádost do více MŠ). Volných míst v mateřských školách bylo v tomto roce 460.

Tab. 5: Vývoj počtu dětí u zápisu do MŠ a volné kapacity MŠ

Zápis	2008	2009	2010	2012
Podáno žádostí	617	774	878	843
Počet dětí u zápisu	550	596	704	600
Přijato	451	426	480	460
Nepřijato	99	170	224	140

Zdroj: Komise pro výchovu a vzdělání, odbor školství a kultury města Děčín

I v době přetlaku žádostí o umístění dětí do mateřských školek ale existují výjimky s volnou kapacitou. V MŠ Májová na boletickém sídlišti je v současné době možné umístit přibližně osm dětí. Kvůli umístění v blízkosti vyloučené lokality a chybám minulého vedení je škola majoritní populací vnímána jako „špatná adresa“, a proto rodiče do této školky své děti neposílají. Přestože je školka dobře vybavená a má profesionální vedení, svou ne příliš pozitivní pověst ještě překonat nedokázala. Rodiče ze sociálně znevýhodněného prostředí, přestože v tomto případě nemusí splňovat kritérium zaměstnanosti, nemají vstup dětí do této školky, ale i do jiných, příliš zájem.

5.4. REAKCE NA DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ

Nedostatečnou kapacitou mateřských škol se zabývala několikrát v minulosti Rada města či Komise pro výchovu a vzdělání, která se nad tématem sešla v únoru loňského roku. Během zasedání komise řešila několik variant řešení, např. výstavbu modulární školky, přesun kapacit mateřských škol do budov základních škol, rozšíření počtu přípravných tříd, rekonstrukce vybraného objektu pro účely zřízení mateřské školy, či optimalizace základních škol.

Z finančních důvodů bylo upuštěno od stavebních projektů. Podle demografických údajů, které komisy dodal Odbor školství a kultury, se budou současní návštěvníci mateřských škol v následujících letech spíše přesouvat do základních škol a družin a mnoho nových nebude přibývat, a proto i potencionální přebudování vybraných prostor v základních školách pro účely školek by mělo pouze dočasný charakter.

Podle údajů poskytnutých Odborem školství a kultury se tedy v následujících dvou letech s rozšířením celkové kapacity mateřských školek nepočítá. Nicméně v minulých letech se ve městě podařilo zvýšit kapacitu mateřských školek zhruba o 50 míst.

Tab. 6.: Vývoj počtu dětí v mateřských školkách (údaj vždy k 30.9)

	2008	2009	2010	2011	2012
Počet dětí	1.535	1.528	1.580	1.613	1.603

Tab. 7: Výhled na celkové požadavky a kapacitu mateřských školek

Školní rok	Celkový požadavek	Současná/ očekávaná kapacita	Chybějící kapacita*
2011/2012	1.827	1.589	-238
2012/2013	1.869	1.589	-280
2013/2014	1.868	1.589	-279

* Jde o součet počtu dětí, které nebyly/nebudou přijaty při zápise, a dětí, které dostaly/ dostanou odklad školní docházky.

5.5. ZÁPIS DO MATEŘSKÝCH ŠKOL

Ve městě oficiálně neexistuje jednotný způsob vybírání dětí do MŠ. Kritéria pro přijetí (či zařazení do pořadníku) si určuje vedení každé z mateřských škol samostatně. Mezi obecná kritéria zmiňovaná respondenty z děčínské radnice patří zaměstnanost rodičů, trvalé bydliště, či věk dítěte.

Zástupce mateřských škol ale tuto informaci upřesnili - kritéria jsou dle určité neoficiální dohody jednotná pro všechny školky. Mezi tato kritéria podle vedení jedné ze školek patří – věk (přednost dostávají předškoláci), fakt, že v MŠ je umístěn sourozenec, naopak bydliště údajně roli nehraje. Vedení školky také přihlížejí okolnostem, jako je větší potřebnost umístění dítěte, jehož rodiče (matka) jsou zaměstnaní, přednost dostávají také děti se žádostí o celodenní pobyt. I když tato kritéria mohou být vnímána jako diskriminační, školka podle respondentky postupuje racionálně s ohledem na svou kapacitu a vnímanou potřebnost ze strany dětí i rodičů.

Přestože kapacita školek není dostatečná, neuvažuje město vzhledem k očekávanému demografickému vývoji o stavbě dalších školek, ale spíše v některých základních školách o zřízení třídy mateřské školy.

Vzhledem k úbytku části kvalifikované a vzdělané populace uvažuje město o poskytnutí části kapacity školek pro pobídky lidem žádaných profesí, např. pro přednostní umísťování dětí lékařů, učitelů či vybraných profesí ve státní správě.

Antidiskriminační opatření při přijímání do MŠ

Žádná antidiskriminační opatření v souvislosti s přijímáním dětí do mateřských škol ve městě zavedena nejsou a ani se nechystají. Vzhledem k velkému zájmu majoritní populace a vnímanému nízkému zájmu obyvatel ze sociálně vyloučeného prostředí o zápis dětí do školek není etnická či sociální diskriminace posuzována jako existující problém. Nikdo z oslovených respondentů z řad zástupců radnice, městských úřadů či mateřských škol není blíže seznámen s doporučeními ombudsmana¹⁸ týkající se transparentnosti přijímacího řízení.

Mateřské školy a sociálně vyloučení

V obci neexistují ani žádné programy, které by se zaměřovaly na zařazování dětí ze sociálně vyloučených lokalit do školek, nebo cílená podpora sociálně slabých rodičů. Vedení některých mateřských škol má např. informace o institutu zvláštního příjemce sociální dávek, který ale není v žádné z nich využíván. Městský školský a sociální odbor nemají nastavenou žádnou spolupráci týkající se předškolního vzdělávání dětí ze sociálně vyloučených rodin.

Kromě omezené kapacity a vysoké poptávky ze strany zaměstnaných rodičů je podle respondentů hlavním důvodem skutečnost, že sociálně vyloučení nemají podle respondentů o přijetí dětí do mateřských škol zájem. Malá ochota ze strany sociálně slabých rodin má několik příčin.

Mateřské školy jsou vnímány jako další finanční zátěž v už tak napjatém rodinném rozpočtu. V jedné ze zkoumaných školek platí rodiče za dítě školné 270 Kč měsíčně a dalších 30 Kč jako stravné za jeden den. Podle respondentů sociálně slabé rodiny neumí hospodařit s penězi a vnímají částky jako příliš vysoké výdaje, které nejsou ochotny najednou vydat, ačkoli jejich denní výdaje spojené s péčí o dítě, jež nechodí do školky, jsou reálně vyšší.

Rodičům ze sociálně vyloučených rodin také chybí motivace, aby své děti posílali do mateřských škol. Obecně nevnímají tento typ předškolního vzdělávání jako přidanou hodnotu, a proto tomu nejsou ani ochotni přizpůsobit svůj časový režim, např. vstávat brzy ráno s dítětem, aby ho mohli do školky doprovodit.

Podle zástupce vedení jedné z mateřských škol nemají rodiče z vyloučených lokalit zřejmě dost kompetencí zajistit si a kontrolovat procesy spojené se zápisem dítěte do školky, pokud už o něj projeví zájem. Rodiče ze sociálně slabších rodin nesledují informace o školách ani na vývěskách, či plakátovacích plochách,

18 http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/Doporuzeni/Doporuzeni-skolky-2012.pdf

ale ani na internetu. Svě děti přivádí do školek často až v září, kdy už jsou zápisy uzavřeny a školka naplněna.

Samy mateřské školy podle zástupce vedení jedné z nich žádné náborové akce či přímé informační kampaně v sociálně vyloučených lokalitách nepodnikají. Přímý kontakt v terénu vnímá sice jako potenciálně přínosný, ale zodpovědnost by podle respondentky měli nést primárně rodiče. MŠ má pravidelné dny otevřených dveří, kdy si mohou všichni bez rozdílu přijít prohlédnout zařízení, promluvit s učiteli, atd., ale rodiče z cílové skupiny sociálně vyloučených tuto možnost nevyužívají.

Soukromá předškolní zařízení

Jednou z mála výjimek, která se zaměřovala na práci s dětmi se sociálním znevýhodněním, byl předškolní klub Vilík, provozovaný o. s. Děti a rodina. Klub, který finančně podporovalo i město, nabízel do konce roku 2012 zázemí 5 až 10 dětem v předškolním věku ze sociálně vyloučených lokalit a sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi. Klub však nepodal na letošní rok žádné žádosti o dotace a jeho další působení je i kvůli vnitřnímu rozkolu tak velmi nejisté.

Město také podporuje dvě rodinná centra, zřizována občanským sdružením, která jsou určena rodinám s dětmi, jež neuspěly při přijetí do mateřských škol. Centra ale nejsou zaměřena na sociálně vyloučené rodiny, jejich návštěva je zpoplatněna. Centra nabízejí i jesle pro děti od šesti měsíců a mateřské centrum pro ženy s malými dětmi, kde se mohou účastnit různých kurzů a seminářů. Pokud se v mateřských školách uvolní kapacita, ženy pak své děti většinou přehlašují do školek.



5.6. ZÁKLADNÍ ŠKOLY A SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ

Většina základních škol byla podle oslovených respondentů měnící se skladbou obyvatel, která se promítla i do složení žáků ve třídách, spíše zaskočena. Přestože se magistrát snaží vyvinout preventivní podporu škol, která by měla jejich vedení pomoci pružněji reagovat na tyto změny, vždy záleží na přístupu jednotlivých aktérů, zejména ředitelů škol.

Jako příklad pozitivního – a spíše výjimečného – přístupu byla často uváděna ZŠ Máchova, která nabízí komplexní program pro děti se sociálním znevýhodněním. Škola pracuje s dětmi už v přípravném ročníku, dětem se věnují kromě učitelů i asistenti pedagoga a psycholog. Pro děti je připraven i doučovací program či školní klub pro volný čas. Škola se také věnuje intenzivní práci s rodiči a z vlastní iniciativy plánuje investice do bezbariérového přístupu. Přesto se škola neprofiluje jako instituce zaměřená na sociálně vyloučené a díky své kvalitě se jí daří držet zájem i ze strany majoritní populace.

6. ZÁVĚRY A DOPORUČENÍ

Strategické plány a koncepce

Za řízení předškolního a základního vzdělávání jsou v České republice zodpovědné především obce. Ze zkušenosti pracovníků Programů sociální integrace a také z realizovaných case studies vyplývá, že strategickému a řízenému plánování v této oblasti se věnují především velká statutární města. Častá je existence komunitních plánů sociálních služeb a strategických plánů rozvoje krajů. Zmíněné dokumenty se však obvykle do detailů nevěnují vzdělávacím koncepcím, nezjišťují spolupráci a propojení velkého množství zřizovatelů těchto služeb a reálně nepřispívají k začleňování sociálně znevýhodněných dětí do mainstreamového předškolního či základního vzdělávání. Jednotlivá opatření jsou často formulována vágně a nedochází k vyhodnocování jejich naplňování, jak vyplývá i z uvedené brněnské case study. **Strategické plánování probíhající v širším partnerství, které by dospělo k jednoznačně definovaným cílům a opatřením, je přitom jediným způsobem jak daný problém konstruktivně řešit.**

Demografický vývoj jako příležitost

Snižující se porodností bude pro řadu obcí do budoucna znamenat úbytek žáků v mateřských školách. Toto období může být zároveň příležitostí, jak otevřít mateřské školy většímu počtu dětí, které mají speciální vzdělávací potřeby. Jedním z úkolů realizovaných case studies mělo být zjištění, zda obce počítají s budoucím snižováním počtu dětí předškolního věku a zda tento očekávaný vývoj vnímají jako možnost, jak přispět k začlenění sociálně znevýhodněných dětí do standardních vzdělávacích systémů. Z case studies vyplývá, že nikoliv. Obce počítají s úbytkem žáků předškolního věku, uvědomují si, že problém s přeplněností mateřských škol bude odeznívat a stejně tak bude odeznívat zájem důležitých rozhodovatelů iniciovat jakoukoliv změnu v dané oblasti. Při realizaci seminářů pro mateřské školy se však ukázalo, že se zvyšováním počtu dětí v mateřských školách, které mají speciální vzdělávací potřeby, počítají pedagogové mateřských škol. Zhruba třetina pedagogů se právě z tohoto důvodu vzdělávacího semináře účastnila. **Ze statistických ukazatelů a této praktické zkušenosti pracovníků Programů sociální integrace tedy vyplývá jednoznačné doporučení obcím, aby demografický vývoj vnímali jako možnost otevřít předškolní vzdělávací systém dětem, které se do něj za stávající praxe nemohou dostat a aby nabízely podporu pedagogům mateřských škol, kterým v této oblasti schází dostatek zkušeností.**

Diskriminace při výběru žáků do mateřských škol a nedostatek motivace „sociálně znevýhodněných“

Proti diskriminačnímu výběru žáků do mateřských škol, se snaží zakročit řada obcí. Jedním z příkladů je uvedené statutární město Brno. Z realizovaných case studies ovšem vyplývá, že zavedený systém diskriminaci žáků zabraňuje pouze částečně. Mateřské školy si podle tamních neziskových organizací mohou stále nalézt jiné cesty jak se potenciálně problémových žáků „zbavit“. Z děčínské case study naopak vyplývá, že zavedení antidiskriminačních opatření město neplánuje. Case studies v souvislosti s tímto tématem také přináší téma nedostatku zájmu vyloučené populace o předškolní vzdělávání, který je nepopíratelný (příčiny jsou uváděny v teoretické části této publikace). Z case studies ovšem také vyplývá, že žádná ze sledovaných obcí tento status quo nehodlá měnit a je s ním v podstatě spokojena. Neochota měnit danou situace se projevuje nepřímým finančním znevýhodněním mateřských škol, které odpouští chudým rodičům úhradu školného, nepořádáním náborových akcí v terénu, neinformováním rodičů o probíhajících zápisech atd. Obce se tak vzdávají jedinečné příležitosti k odstranění mezigeneračního přenášení chudoby a sociálního vyloučení. **Doporučení za tuto oblast tedy směřují k aktivnímu přístupu obcí a mateřských škol při náboru sociálně znevýhodněných dětí do předškolního vzdělávání a k důsledné kontrole jednotlivých subjektů, zda nedochází k uplatňování diskriminačních kritérií při výběru žáků, ačkoliv je zaveden přihlašovací systém, který by tomuto nešvaru měl zabraňovat.**

Přípravné ročníky

Podle analýzy, kterou v roce 2003 realizovalo Demografické informační centrum (DIC)¹⁹ je zřizování přípravných ročníků u základních škol praktických nevhodným řešením, protože způsobuje, že tyto děti častěji vypadávají ze vzdělávání na běžné škole, než děti, které absolvovaly přípravný ročník při běžné škole. Rovněž z totožné analýzy vyplývá, že zřízení přípravných ročníků u škol, které jsou v dosahu sociálně vyloučených lokalit, způsobuje postupnou ghettoizaci těchto škol a odliv žáků z majoritní populace. Jako nejefektivnější řešení se tedy jeví zřizování přípravných ročníků při mateřských školách, odkud se děti hlásí na různé školy a nedochází tak ke stigmatizaci školy nejotevřenější ke vzdělávání sociokulturně znevýhodněných žáků. V době, kdy byla analýza realizována, bylo v České republice pouze 12 mateřských škol, které provozovaly přípravný ročník. Ve městech Děčín a Brno žádné takové mateřské školy nejsou a zvýšení počtu mateřských škol, které by tuto službu

19 Monitoring efektivitv přípravných ročníků (DIC, 2003)

nabízely, nezaznamenali ani pracovníci Programů sociální integrace v jiných lokalitách, obecně tedy lze říci, že se nejedná o příliš častou praxi. Přesto však zřizování přípravných ročníků při mateřských školách a nekompromisní uzavření přípravných ročníků při základních školách praktických lze doporučit jako nástroj, který vede k inkluzivnímu vzdělávání a k sociálnímu začleňování ohrožených dětí.

POUŽITÉ PRAMENY A INTERNETOVÉ ODKAZY:

- ▶ Demografické informační centrum. Evaluační zpráva lokality Děčín. 2012.
- ▶ Demografické informační centrum. Monitoring efektivity přípravných ročníků. 2003
- ▶ GAC. Situační analýza lokality Děčín. 2011.
- ▶ GAC. Vzdělávací dráhy romských žákyň a žáků základních škol v okolí sociálně vyloučených lokalit.2009
- ▶ Hirokazu Yoshikawa - Long-Term Effects of Early Childhood Programs on Social Outcomes and Delinquency
- ▶ Leslie J. CalmanEarly, Linda Tarr-Whelan - Childhood Education for All A Wise Investment
- ▶ W. Steven Barnett - Long-Term Effects of Early Childhood Programs on Cognitive and School Outcomes

- ▶ http://www.brno.cz/fileadmin/user_upload/sprava_mesta/magistrat_mesta_brna/OSMT/dokumenty/Rozvoj_MS_kveten_2010.pdf
- ▶ http://www.brno.cz/fileadmin/user_upload/sprava_mesta/magistrat_mesta_brna/OSMT/dokumenty/AKTUALIZACE_Obecni_skolstvi-_kveten_2011.pdf
- ▶ <http://www.iqrs.cz>
- ▶ <http://www.mmdecin.cz/organizace-mesta/ms/materske-skoly.html>
- ▶ http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/Doporuceni/Doporuceni-skolky-2012.pdf
- ▶ Viz <http://zapisdoms.brno.cz/kriteriia-rizeni>